

FİYAT ARTIŞLARI VE TÜRKİYE

Ass. S. Rıdvan KARLUK

I. GİRİŞ

Ülkemizin içinde bulunduğu son enflasyonist durum, günümüzün en önemli ekonomik sorunlarından biri hâline gelmiştir. Ekonomide görülen bu enflasyonist baskı başka bir deyimle hızlı ve devamlı fiyat yükselişleri, ihracatı azaltıp ithalatın artmasına sebep olan, altın ve döviz rezervlerini eriten, iş alemine emniyetsizlik ve belirsizlik getiren, istihdam seviyesinin düşmesine sebep olan, gelir dağılımını zengin sınıflar haline değiştirerek zengini daha zengin, fakiri daha fakir bir duruma getirerek sosyal barış ve huzuru bozan, mevcut kaynak dağılımını değiştiren hasılı genel ekonomik dengeyi kökünden sarsan ekonomik bir hastalık niteliği kazanmış bulunmaktadır.

Bu nedenle biz bu makalemiz ile kısaca fiyat artışlarının hangi anlama geldiğini ve ekonomide fiyat artışlarını açıklayan başlıca iki modele değindikten sonra ekonomimizde görülen fiyat artışlarını ve nedenlerini kısaca incelemeye çalışacağız.

II. BAZI TANIM VE KAVRAMLAR

Genel olarak enflasyonu, diğer değişik yaklaşımlar yanında, fiyatlar genel seviyesinde görülen devamlı ve yüksek artışlar olarak tanımlamak mümkündür¹. Bu açıdan, ekonomide görülen enflasyonist bir konjonktürel gelişmenin başlıca göstergesi, fiyatlar genel

(1) John LINDAUER, *Macroeconomics*, John Wiley and Sons Inc, New-York, 1971, s. 5 ve 329.

seviyesindeki hızlı ve devamlı artışlar olmaktadır². Enflasyonun devamlı ve hızlı bir fiyat yükselişi olarak basit bir tanıımı konuya tam bir açıklık getirmemektedir. Bu nedenle bazı noktalara değinmekte yarar vardır.

Önce, ekonominin genel konjonktüre uyarak genişleme devrelerinde bir takım fiyat artışları görülecektir. Şüphesiz bu fiyat artışlarının enflasyonla bir ilgisi yoktur. Fiyatların hızla yüksediği fakat bir süre sonra hızını kaybederek ekonominin daha yüksek bir fiyat seviyesinde dengeye gelmiş olduğu durumlarında enflasyonla karıştırmamak gerekir. Çünkü enflasyon, fiyat artışları devam ettiği sürece vardır. Ayrıca ekonomide fiyat artışlarının var olup olmadığını saptamada hangi mal ve hizmetlerin fiyatları veya aynı anlama gelmek üzere fiyat indeksleri esas alınacaktır? Fiyat artışlarını saptamak için esas alınacak mal ve hizmetlerin terkinde, muhtelif indeksler arasında uygun bir seçim yapılması ve indekslerin hazırlanmasında izlenecek yöntemlerde de bazı sorunlar doğabilir³. Örneğin genellikle fiyat indeksleri, mevcut mal ve hizmetlerin kalitelerinde meydana gelen değişimleri pek dikkate almamaktadır. Bu-

-
- (2) Fiyatlar genel seviyesi ile kestedilen anlam, ekonomide para ile ifade edilen bütün mal ve hizmetlerin fiyatları toplamıdır. Profesör Culbertson'da fiyatlar genel seviyesini, «ekonomide gerçekten para muamelelerine konu olan herşeyin fiyatları» olarak tanımlamaktadır. John M. CULBERTSON , *Macroeconomic Theory and Stabilization Policy*, McGraw-Hill Book Co., New-York, 1968, s. 226. Burada dikkat edilecek nokta şudur : Fiyatlar genel seviyesi yükselirken bazı özel malların fiyatlarında bir artış görülmez, hatta diğer bazılarının fiyatları bile düşebilir. Önemli olan genel eğilimdir. Bkz. S. Rıdvan KARLUK, «Enflasyon Kavramı ve Sonuçları», *ESADER*, C. IX, No. 1, (1973) s. 201.
 - (3) Enflasyonist dönemlerde yükselen fiyatlar nedeniyle paranın satınalma gücünde bir düşüş meydana gelir. İşte paranın zaman içinde değerini ölçmek için para ile ifade edilmiş olan fiyatlardan hesaplanan «ortalamalar» veya «indeksler» bu nedenle bize paranın satınalma gücünü göstermez. Fakat onun satınalma gücünde yer alacak değişiklikleri az çok gerçeğe yakın bir şekilde yansıtabilir. Bazı iktisatçılar, paranın değerini ölçmek için belirli bir malı «kıstas» olarak kabul etmişlerdir. Örneğin PIGOU, para değeriyle ilgili incelemelerinde kıstas olarak «buğday»'ı esas almış ve nisbî fiyatların hiç değişmediğini kabul ederek para değerindeki değişimleri ölçmek için bir birim para ile satın alınabilecek buğday miktarındaki değişimleri göz önünde bulundurmuştur. Paranın değerinin ölçülebilmesi ve fiyat indeksleri için bkz. Mükerrrem HİÇ, *Para Teorisi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969, s. 55-69.

nunla beraber, burada basit olarak tanımladığımız şekliyle enflasyon, bu sakıncalarına rağmen bundan sonraki analizlerimizde esas alınacaktır.

Enflasyonu fiyatlardaki veya fiyat indekslerindeki devamlı artış olarak tanımladımıza göre acaba kesin olarak saptayacağımız herhangi bir oranın üstündeki fiyat artışlarını «**enflasyon**», bunun altındaki fiyat artışlarını «**normal**» bir artış olarak kabul etme olanağı var mıdır? Şüphesiz bu, ekonominin içinde bulunduğu koşullara, onun yapısına, genel konjonktürün durumuna göre değişecektir. Bununla beraber, gelişmiş ülkelerde ortalama olarak fiyatlarda yılda görülen % 2'lik bir artış enflasyon olarak nitelendirilmektedir⁴. Türkiye gibi gelişme yolunda olan ülkelerde ise, bu ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarında bağlı olarak % 4-5 oranında bir fiyat artışı «**normal**» sayılmakta, bu oranın üstündeki artışlar ise «**enflasyon**» olarak nitelendirilmektedir.⁵

III. ENFLASYONU AÇIKLAMADA KLASİK MİKTAR TEORİSİ VE KEYNESİEN ENFLASYONİST AÇIK MODELİ

Para miktarındaki değişmeler ile fiyatlar arasındaki ilişkileri saptamağa çalışan görüşlerden olan miktar teorisi, bu konudaki eski açıklama şekillerinden birisidir. Fiyat artışlarının klasik miktar teorisi yönünden açıklanmasında, para arzının doğrudan doğruya ve aynı oranda fiyatlara etki yapacağı öne sürülür. Miktar teorisinin katı şekline göre, paranın değerini etkileyen tek faktör, paranın miktarıdır. Bunun dışında herhangi bir faktörün paranın değerini etkileyemeyeceği kabul edilmiştir.

Miktar teorisi, iki temel varsayıma dayanır. Birinci varsayıma göre, para sadece mübadelelerde kullanılmak üzere talep edilmektedir. Diğer varsayım ise, para miktarındaki değişmelerin üretim ve istihdam seviyesini etkilememesidir. Çünkü klasik teoriye göre ekonomi tam istihdam gelir seviyesinde dengededir. Bu şartlar al-

(4) *Inflation Demand-Pull or Cost-Push*, ed. Richard PERLMAN, D. C. Heath and Co., Boston, 1965, önsöz s. viii., ve J. R. HICKS, *Essays in World Economies*, «A World Inflation?», Oxford University Press, London, 1969, s. 121.

(5) Mükerrerem HİÇ, Erdoğan ALKİN, «1965 Yılı Fiyat Artışları ve Türkiye'de 1950 Yılından Bu Yana Fiyat Endekslerinin Seyri», *Türkiye'de Enflasyon*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1968, s. 11.

tında piyasaya arz edilen para miktarı, aynı oranda olmak üzere fiyatları arttırır.⁶

Miktar teorisinin özellikle para arzı ve gelir seviyesi ve para arzı ile fiyatlar arasında yüksek bir korrelasyon bulunduğunu savunan görüşü, 1936 yılından sonra Keynes'in görüşlerinin çoğunluk tarafından kabul edilmesiyle birlikte gözden düşmüştür. Bugün gelişmiş ülkeler için miktar teorisinin savunucusu olarak «**Chicago Okulu**»nu ve Milton Friedman'ın para talebi teorisini görmekteyiz⁷. Bu yaklaşım, miktar teorisinin Cambridge ve Fisher denklemleriyle açıklanmasından çok daha ileri seviyede olmasına rağmen yine de fiyat artışlarını açıklamada para miktarına ağırlık vermesi yönünden bu sistemin dışında düşünülmemektedir.

Bununla beraber, enflasyonun miktar teorisi açısından açıklanması, ABD'de A. J. Brown ve Chicago Üniversitesi Para ve Banka Kurulu tarafından önemli ölçüde ampirik bir araştırmaya tabi tutulmuş ve bulunan sonuç yüksek orandaki fiyat artışlarında miktar teorisinin Keynesien teoriye göre daha geçerli olduğu noktasında toplanmıştır⁸. Fakat Harry G. Johnson'unda belirttiği gibi ABD'de ve diğer gelişmiş ülkelerde görülen ılımlı enflasyonlar göz önüne alındığında miktar teorisi yaklaşımı pek geçerliğe sahip bulunmamaktadır. Miktar teorisinin ılımlı enflasyonu açıklaması, şid-

-
- (6) Miktar teorisinin S. Newcomb ve I. Fisher tarafından yapılan «*işgörme yaklaşımı*» açıklaması (Transactions Approach) ile Cambridge'li iktisatçılar (A. Marshall, A. C. Pigou, J. M. Keynes, D. H. Robertson) tarafından savunulan «*reel para balansları*» yaklaşımı (Reel Cash Balance Approach), ayrı ayrı yollardan gitmekle beraber aynı sonuca ulaşmakta ve yukarıda çok kısa olarak açıkladığımız klasik miktar teorisinin doğru olduğunu savunmaktadırlar. Burada dikkati çekeceği gibi Keynes, miktar teorisinin Cambridge yaklaşımı içinde gösterilmiş olmasına rağmen, bu onun *Tract on Monetary Reform*, London, 1923, s. 74-79'da savunmuş olduğu fikirdir. Don PATINKIN, *Money, Interest and Prices*, Harper and Row, New-York, 1965, s. 603'den naklen.
- (7) M. Friedman'ın bu görüşü, 1956 yılında yayımlanan «The Quantity Theory of Money-A Restatement» isimli makalesiyle ortaya atılmıştır. M. Friedman ed. *Studies in the Quantity Theory of Money*, Chicago, 1956, s. 3-21. Bu görüş ve Keynesien ekonomiler açısından durum için bkz. Don PATINKIN, «The Chicago Tradition», *Studies in Monetary Economics* Harper and Row, New-York, 1972, s. 92-115.
- (8) Harry G. JOHNSON, «A Survey of Theories of Inflation», *Essays in Monetary Economics*, George Allen and Unwin Ltd, London, 1970, s. 125-126.

detli enflasyonda olduğu ölçüde inandırıcı bir nitelik taşımamaktadır⁹.

Bütün bunlara rağmen, bugün için miktar teorisi mantıklı tutarlılığını kaybetmiş, geçersiz bir teori olarak görülemez. Miktar teorisinin gerek Fisher tipi, ve gerekse Cambridge ve Chicago tipi olsun, kendi içinde birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar altında teori geçerliliğini hâla korumaktadır. Bütün sorun, teorinin dayandığı varsayımların bugünkü gerçekler ile bağdaştırılabilesidir.

K. Wicksell ve Aftalion tarafından öne sürülen ve Keynes tarafından geliştirilen teori ise, fiyatlar genel seviyesini para miktarına değil, gelir veya harcama miktarına bağlamaktadır¹⁰. Keynes'e göre, para miktarındaki değişmeler önemlidir. Fakat bu değişmelerin harcama seviyesi ve dolayısıyla fiyatlar üzerinde bir etki yaratabilmesi için faiz haddinin, sermayenin marjinal veriminin ve tüketim meylinin değişmesi gerekir. Çünkü para miktarındaki değişmeler, ancak harcamalara dönüştüğü zaman etkili bir faktör olur¹¹. Halbuki ekonomide harcamaların miktarı yukarıda sayılı üç faktöre sıkı sıkıya bağlıdır. Bunlarda bir değişme olmadıkça harcama seviyesinde bir değişme beklenemez.

Burada Keynes'in üzerinde durduğu nokta, para miktarındaki değişmelerin yukarıdaki faktörlere etki yapacağını kabul etmesidir. Zaten Keynes Sistemi ekonomik dengeyi, para faktörünü de kapsayarak, gelir ve tam istihdam seviyesindeki denge olarak kabul etmiş ve dengenin otomatik olarak oluşacağı fikrine karşı çıkmıştır.

Keynes'e göre para arzının artışı, ekonomi eksik istihdam dengesinde bulunduğu sürece gelir ve istihdam artışına yol açabilecektir. Bununla beraber, ekonomi tam istihdam dengesine yaklaştıkça kendini hissettirmeye başlayan azalan verimler kanunu nedeniyle fiyatlarda bir miktar artış olacaktır. Fakat bu fiyat artışı, ekonomide mutlaka enflasyon olduğunu kanıtlayamaz. İstihdam seviye-

(9) JOHNSON, a.g.m., s. 126.

(10) Keynes'in bu konudaki fikirleri ve eleştirileri için şu kaynaklara bakılabilir. Kenneth K. KURIHARA, *Introduction to Keynesian Dynamics*, George Allen and Unwin Ltd., London, 1961, Alvin H. HANSEN, *A Guide to Keynes*, McGraw-Hill Book Co. Inc., New-York, 1953 ve Dudley DILLARD, *The Economics of John Maynard Keynes*, Crosby Lockwood and Son Ltd., London, 1960.

(11) Gardner ACKLEY, *Macroeconomic Theory*, The Macmillan Company, New-York, 1961, s. 377.

si yükseldikçe veya işsizlik oranı düştükçe fiyatlardaki artışın daha yüksek olması halinde enflasyondan bahsedilebilir¹². Diğer taraftan, ekonomi tam istihdam gelir dengesinde ise, para arzı sabit kalsa dahi toplam talebin artması halinde yine enflasyon ile karşılaşmak mümkündür.

Keynesien sistemde, mevcut bulunan kapasite sınırı sayesinde para artışından önce gelen harcama artışları, yukarıda da belirtildiği gibi mutlaka fiyatların değil reel gelirlerinde artmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım, fiyat artışlarını açıklamada, miktar teorisinin para arzı ile fiyatlar arasında mevcut bulunduğunu ileri sürdüğü katılığı yumuşatan ve uygulamaya daha bir açıklık getiren bir model olmaktadır.

IV. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİLERDE FİYAT ARTIŞLARI

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen fiyat artışlarını her iki tip ekonominin farklı bir yapıda oldukları gerekçesi ile ayrı ayrı incelemekte fayda vardır.

Gelişmekte olan ülkelerde, tüketim meyli çok yüksek bir seviyede bulunmaktadır¹³. Ayrıca bu ülkelerde halkın «**gösteriş etkisi**»

- (12) İngiliz Profesör A. W. Phillips, enflasyon açıklamasında ve uygulanacak anti-enflasyonist politikanın kararlaştırılmasında yeni bir teori geliştirilmiştir. Bu yeni yaklaşım şekli, enflasyonun sebebi üzerinde durmamakta fakat bunun yerine emek piyasasının dinamik karakteri üzerine ağırlık vermektedir. Keynesien literatürde ücretlerdeki artışların kısmen işsizlik oranının bir fonksiyonu olduğu kabul edilmiş ve ücretlerin (buna bağlı olarak fiyatların) işsizlik oranı düştükçe hızla yükseleceği kabul edilmişti. Phillips, ücretlerin artış oranı ile işsizlik yüzdesi arasındaki fonksiyonel ilişkiyi (İngiliz ekonomisinde 1861-1957 yılları arasında kararlılık göstermiş ampirik ilişkiyi) ortaya koymuştur. A. W. PHILLIPS, «The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money, Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957» *Economica* C. XXV, 1958, s. 283-300. Bkz. LINDAUER, s. 363-374.
- (13) Nitekim gelişme yolunda bir ülke olan Türkiye’de gerek marjinal tüketim meyli ve gerekse ortalama tüketim meyli çok yüksektir. Örneğin, yapılan bir araştırmada 1969 yılı için ortalama tüketim meyli % 93, marjinal tüketim meyli % 92 olarak bulunmuştur. 1958-1969 devre ortalaması ise; ortalama tüketim meylinde % 87, marjinal tüketim meylinde ise % 83’tür. Diğer taraftan gelişmiş ülkeler bakımından durum şudur: «*kullanılabilir gelir*» rakamlarına göre marjinal tüketim meyli ABD için % 92, İngiltere için %79.7, B. Almanya için % 80 ve Japonya için

altında kalarak harcamalarını arttırmalarında kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle ekonomide artan para arzının çok büyük bir kısmı mübalelelerde aktif olarak kullanılmakta ve piyasada talep yönünden fiyatlar üzerinde büyük bir baskı belirmektedir. Halbuki gelişmiş ülkelerde tüketim oranı gelişmekte olan ülkelere kadar yüksek değildir. Örneğin aşağıdaki tabloda ABD'de onar yıllık aralar ile GSMH ve bundan tüketime giden kısımlar gösterilmiştir (1929 fiyatları ile).

TABLO : I

Yıllar	GSMH	Tüketim	Tüketim Oranı
1869-1878	10.334 \$	8.056 \$	% 77.96
1874-1883	14.842	11.649	78.49
1879-1888	19.462	15.260	78.41
1884-1893	23.143	17.660	76.30
1889-1898	26.747	20.248	75.70
1894-1903	32.929	25.356	77.00
1899-1908	41.197	32.265	78.32
1904-1913	49.847	39.114	78.47
1909-1918	56.526	43.970	77.79
1914-1923	64.543	50.719	78.58
1919-1928	77.791	62.031	79.74
1924-1933	82.820	68.900	83.19
1929-1938	81.745	71.002	86.86

Kaynak : Simon KUZNETS, *National Product Since 1869*, New-York : National Bureau of Economic Research, 1946, s. 119. (Nakleden LINDAUER, s. 62).

Gelişmiş ülkelerde görülen tasarruf alışkanlığının bu tip ülkelerde bulunmaması, fert başına düşen gelirin gelişmiş ülkelere göre düşük olması, baskı altına alınmış ihtiyaç miktarının çok olması başka bir deyimle talebin gelir elastikiyetinin gelişmiş ülkelere gö-

% 75 olarak bulunmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. V. Fuat SAVAS, M. Erol İYİBOZKURT, Z. DİNLER, «Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişme ve Kalkınma», *Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri*, B.İ.T.İ.A., Sermet Matbaası, İstanbul, 1973, s. 484-485, V. Fuat SAVAS, *Türkiye Ekonomisi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971, s. 33., Tuncer BULUTAY, *Ekonometrik Bir Deneme Teori ve Türk Ekonomisine Bir Uygulama*, S.B.F. Yayınları, No. 24, Ankara.

re yüksek bulunması, gelirin doğmasıyla birlikte tekrar harcama akımına girmesine sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, halkın gelirlerinden bir kısmını âtil para olarak tutma alışkanlığından dolayı para miktarı ile toplam harcama arasında bulunan uzaklık geliştirmekte olan ülkelerde çok daralmış bulunmaktadır. Gelişmiş bir ülke, gelirine oranla çok büyük miktarlarda likit para tutmayı başarabilir¹⁴. Gelişmiş bir ülkede para miktarı ile toplam harcama arasında sıkı bir ilişki yoktur. Zaten bu tip ülkelerde, yukarıda da belirtildiği gibi tasarruf meyilleride yüksektir.

Gelişmekte olan ülkelerde, yaratılan yeni tedavül hacminin hemen tamamı aktif para olarak piyasaya sürüldükten kısa bir süre sonra kapasite sınırına varılması sonucunda fiyatlar hızla yükselmeye başlamaktadır¹⁵. Fiyat artışlarına yol açmayan optimum para arzını ayarlamada geliştirmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en büyük zorlukta burada bulunmaktadır. Para arzının genişlemesi karşısında bunun fiyatlara hemen yansması bu nedenle çok çabuk olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde toplam talep artışı karşısında fiyatların elastikiyeti 1'den yüksektir. Arz elastikiyeti ise genellikle serttir. Çünkü bu ekonomilerde «sosyal sabit sermaye» (social overhead capital) ve yeni endüstrilere dışsal tasarruflar (external economies) sağlayacak tesisler yetersizdir. Ayrıca ekonominin yapısından doğan darboğazlar (bottle-necks) nedeniyle arzı arttırmakta güçlükler doğmaktadır. Bu nedenle hangi kaynaktan doğmuş olursa olsun, toplam talepte meydana gelen bir artış, toplam arz elastikiyetinin tıkanıdığı sınıra gelip çatınca, maliyetlerle birlikte fiyatlarında yükselmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bilindiği gibi geliştirmekte olan ülkeler tarımsal karakterli ülkelerdir. Böyle ülkelerde tarım kesiminde arz elastikiyeti çok düşüktür. Halbuki gelişmiş ülkelerde hâkim sektör sanayidir. Sanayi sektörünün arz elastikiyeti ise, genel olarak tarım sektöründen çok daha büyüktür. Gelişmekte olan ülkelerde sanayideki arz elastikiyeti, tarımdaki arz elastikiyeti noksanı ile birleşince, ekonomide meydana gelecek harcama artışları, fiyatları büyük ölçüde etkilemektedir.

(14) A. H. HANSEN, *The American Economy*, s. 49, Economic Handbook Series, 1957. (S. ÜLGENER, «Azgelişmişlik Gerçeği Karşısında Miktar Teorisi ve Yapısal Enflasyon Temayülü», *Türkiye'de Enflasyon* içinde s. 5'den naklen).

(15) ÜLGENER, a.g.m., s. 6.

Bu tip ülkelerde, sermaye kıt emek ise bol bir faktördür. Bu nedenle, sermayenin tam kullanımını ifade eden «tam kapasite» gelir sınırı ile «tam istihdam» gelir sınırını birbirinden ayırmak gerekir.¹⁶ Bu durumda, herhangi bir sebeble toplam talepte meydana gelecek bir artış şüphesiz ekonominin tam istihdam gelir sınırından önce tam kapasite gelir sınırına ulaşmasına yol açar. Üretimdeki faktör terkihi oransızlığının bir sonucu olan bu durum karşısında üretimin kolay arttırılamaması, kullanılan faktör birimi başına hasılanında düşük olması sonucunu doğurmaktadır. Böylece, gelişmekte olan ülkelerde sermaye darboğazını mümkün olduğu ölçüde genişletmek için, normal şartlar altında elde edilebilecek hasıla birimi başına çok daha fazla olan faktörü yığmak kaçınılmaz olmaktadır. Bu şekilde meydana gelen maliyet yükselmeleri yüzünden meydana gelen fiyat artışları da maliyet itici faktörler arasında yer almaktadır.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde para arzının asgari ve azami sınırları farklı bulunmaktadır. «Para arzının asgari ve azami miktarı vardır. Cari para arzı asgari miktara yaklaştığı zaman hususi yatırımlar ve maliye politikası için bazı güçlükler ortaya çıkar. Para miktarı azami hududa ulaştığı zaman para bolluğundan doğan bazı mahzurlar göze çarpar. Sınai bakımdan inkişaf etmiş memleketlerde (USA gibi) azami ve asgari miktarlar arasındaki fark büyüktür. Hammadde müstahsili az gelişmiş ülkelerde ise iki miktar arasındaki fark küçüktür»¹⁷. Gelişmekte olan ülkelerde bu farkın küçük olması nedeniyle emisyon veya kredi kaynaklarındaki küçük bir artış, bu ekonomilerin çok kısa zamanda enflasyon sınırlarına gelmelerine sebep olmaktadır. Yaratılan yeni tedavül hacminin çok büyük bir kısmı aktif para halinde piyasaya çıkmakta, ekonomi çok kısa zamanda kapasite sınırına varmakta ve fiyatlar hızla artmaya başlamaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ekonomilerde para arzında meydana gelen artışlar karşısında aynı oranda (1'e yakın elastikiyet sonucu) toplam harcamalar ve fiyatlar genel seviyesinde artmaktadır.

Gelişmiş ekonomilerde, konjunktürün zirve noktasına doğru görülen ve fiyatlar genel seviyesinin uzun dönemde küçük yüzdelere

(16) Sabri ÜLGENER, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul Sermet Matbaası, 1966, s. 98 ve 151.

(17) A. H. HANSEN, *Para Teorisi ve Maliye Politikası*, çev. A. Kılıçbay, Sermet Matbaası, İstanbul, 1961, önsöz s. IX.

şeklinde artmasına yol açan sinsi enflasyon, bu ekonomilerde üretimi teşvik eden araçlardan birini meydana getirmektedir. Üretim artışı ile birlikte, ücretlerde de bir artış olmaktadır. Ücret artışlarının üretim maliyetlerini etkilemesi ise, fiyatlar üzerinde yükseltici bir baskı yaratmaktadır. Ancak dengeli gelişmiş bir ekonomide ücret-fiyat (wage-price) spirali denen bu olay, hem üretimin ve hemde tüketimin artmasına yol açarken, gelişmekte olan ekonomilerde daha çok fiyatların artmasına sebep olmaktadır¹⁸.

V. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİYAT ARTIŞLARINI DOĞURAN ETKENLER

Fiyat artışlarını yaratan etkenler genel olarak bütün ekonomilerde hemen hemen aynı olmakla beraber, ekonominin içinde bulunduğu durum, onun yapısı ve genel konjonktürel gidiş, bunlardan bazılarına öncelik tanınmasını gerektirmektedir.

Türkiye ekonomisinde görülen fiyat artışları, ne tam olarak miktar teorisini savuranların öne sürdüğü gibi para arzındaki artışların aynı oranda fiyatları arttırması ve nede Keynesien enflasyonist açık teorisi taraflarının savunduğu gibi tam istihdam milli gelir seviyesine ulaşınca kadar para arzındaki artışların üretim artışına yol açacağı görüşünü haklı çıkarmaktadır¹⁹. Profesör J. KANE'inde belirttiği gibi, «Türkiye'deki son enflasyon olayında para başlatıcı değil, destekleyici bir rol oynamıştır»²⁰. Profesörün bu fikri, bugün içinde geçerlidir. Bu bakımdan Türkiye'de para ar-

(18) Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, büyüme ve fiyat artışları arasındaki ilgi için şu kaynağa bakılabilir : (özellikle III, IV ve V. bölümleri) Geoffrey MAYNARD, *Economic Development and The Price Level*, Macmillan Co., London, 1962.

(19) Türkiye'de fiyat artışlarının miktar teorisinin klasik FISHER denklemi ile açıklıyan iktisatçıların başında Profesör Zeyyat Hatipoğlu gelmektedir. Bu konuda adı geçen yazarın ve bu fikre karşı çıkan diğer iktisatçıların görüşleri için bkz. Zeyyat HATİPOĞLU, *Enflasyon ve İktisatçılarımız*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1969. Ayrıca Profesör Emre Gönensay'da bu tezi destekleyenler arasında bulunmaktadır. *Milliyet*, Düşünenlerin Formu, 16/12/1973. Karşı görüş için : Mükerrer HİÇ, «Türkiye'de Fiyatlar Genel Seviyesinin Teorik İzahı : Miktar Teorisi ve Keynesgil Enflasyonist Açık Modeli», *Türkiye'de Enflasyon*, içinde s. 69-97.

(20) Edward J. KANE, «Türkiye'deki Son Enflasyon Olayında Paranın Rolü», çev. Mükerrer HİÇ, *Türkiye'de Enflasyon* içinde s. 51.

zındaki artışlar hem reel milli geliri ve hemde fiyatlar genel seviyesini yükseltici bir rol oynamıştır. Bununla birlikte ABD'deki ve Türkiye'deki araştırmalar²¹ göstermiştir ki, para arzındaki artışlar çok büyük olursa; fiyatlar genel seviyesindeki artış üretim artışını aşmakta ve ekonomi enflasyonist baskılar içine düşmektedir.

Burada hemen bir noktaya dikkati çekelim. Enflasyonu, enflasyon kaynaklarına inerek yapılan tanımlarda, enflasyonun kaynağı olarak nitelenen olayların devamlı fiyat artışlarına yol açmadan meydana gelmeleri halinde, alınacak tedbirler bakımından hatalı sonuçlara yol açılabilmektedir. Örneğin enflasyon, sık sık para miktarındaki devamlı artışlar veya para miktarındaki artış oranının reel milli gelir artış oranından daha büyük olması şeklinde tanımlandığı gibi bazende bütçe açığı, mal ve hizmetlere olan kronik talep fazlası veya toplam bir talep fazlası olmadığı halde «talep kayması»²² açısından da tanımlanabilir. Böyle bir durumda enflasyon kaynağı olarak gösterilen etkenler ve bunlara ilişkin politikalara enflasyona sebep olup olmadığına bakılmaksızın enflasyona yol açar endişesi ile kayşı çıkılacaktır. Böylece karşılaşılan sonuçların enflasyon olmayıpta deflasyon olduğu durumlarda bu politika tedbirlerinin etkin bir şekilde kullanılmasına engel olunabilecektir²³.

Bu açıklamalardan sonra şimdi Türkiye'de fiyat artışlarına sebep olan etkenlere değinebiliriz.

-
- (21) ABD'de A. J. Brown, 1939-1951 yıllarında «Büyük Enflasyon» çalışmasıyla, yüksek orandaki enflasyonlar dikkate alındığında para arzındaki artışların çok daha fazla oranda fiyatları arttırdığını (miktar teorisi) saptamıştır. Bkz. JOHNSON, a.g.m., s. 126. Türkiye için : Vural F. SAVAŞ, *Türkiye Ekonomisi*, s. 84.
- (22) Profesör Charles L. Schultz, enflasyonu «talep kayması» teorisi ile açıklamıştır. Bu teori, dinamik bir ekonomik gelişmenin bir sektörden diğer sektöre devamlı talep kaymalarında beraber getirdiği, talebin kendisine kaydığı sektörde fiyat artışları meydana gelirken diğer yönden ücret ve fiyatların genellikle aşağıya doğru esnek olmayışı nedeniyle talebin azaldığı sektörlerde fiyatların düşme göstermediği ve sonuç olarak ekonomide bir talep fazlası olmamasına rağmen fiyatların devamlı olarak artış gösterdiği tezini savunur. Charles L. SCHULTZ, «Recent Inflation in the United States», *Inflation Demand-Pull or Cost Push?* içinde s. 32-39. Bu fikir ve eleştirisi için bkz. Norman F. KEISER, *Macroeconomics, Fiscal Policy and Economic Growth*, John Wiley and Sons Inc, New-York, 1967, s. 422.
- (23) JOHNSON, a.g.m., s. 107.

i — Kamu Harcamalarındaki Süratli Artış

Türkiye’de kamu harcamalarındaki süratli artışlar, (özellikle cari harcamalar) piyasada talep fazlalığına yol açmakta ve bu nedenle talep yönünden fiyatlar genel seviyesi üzerinde büyük bir baskı doğmaktadır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de İkinci Beş Yıllık Plan Döneminde konsolide kamu harcamalarının (genel ve katma bütçe) seyri gösterilmiştir.

TABLO : II

Tablo III de ise, Türkiye’de aynı dönemde konsolide bütçe harcamalarında bir önceki yıla göre meydana gelen artışlar gösterilmiştir.

TABLO : III

TÜRKİYE’DE İKİNCİ BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİNDE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARINDA BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE ARTIŞLAR (% olarak)

Yıllar	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Ser. Teşek. ve Transfer Har.	Toplam
1967	13.3	8.0	14.1	12.0
1968	10.5	17.6	15.6	14.1
1969	9.3	12.4	45.7	18.1
1970	20.8	7.4	7.9	12.1
1971	33.5	13.2	33.2	28.6
1972	31.8	15.4	53.0	35.1

TABLO : II

TÜRKİYE'DE İKİNCİ BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİNDE
KONSOLİDE KAMU HARCAMALARININ SEYRİ
(GENEL VE KATMA BÜTÇELER)

Rakamlar Cari ve
Milyon TL. olarak

Sıra No	Harcama Türü	1968		1969		1970		1971		1972	
		%	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.
1	Cari (A/1) Harcamalar	50.4	11.375.5	46.5	12.406,8	50.1	14.597,0	52.0	20.022.1	50.8	26.397.1
2	Yatırım (A/2) Harca- maları	27.3	6.175.9	26.0	6.938,9	23.4	6.998,5	20.6	7.915,6	18.2	9.455,2
3	Ser. (A/3) teşk. ve transfer	22.3	5.028.6	27.5	7.323.9	26.5	7.905,7	27.4	10.534.2	31.0	16.116.1
		100	22.580.1	100	26.665,7	100	29.893,2	100	38.471.9	100	51.568.4

Kaynak : *Bütçe Gerekçesi 1973*, Ankara, Kasım/1972 s. V/1 Tablo = V/2 den alınmıştır.

Tablo IV, 1970 yılında uygulanmasına başlanılan Devlet Memurları Kanunu ile Konsolide Bütçe harcamalarında meydana gelen personel giderleri artışlarını göstermektedir.

TABLO : IV

TÜRKİYE'DE 1966-1972 YILLARI İÇİNDE KONSOLİDE
BÜTÇE CARİ HARCAMALARI İÇİNDE PERSONEL
(12.000) VE YÖNETİM (13.000) GİDERLERİNİN SEYRİ

Yıllar	Personel Giderleri	Yönetim Giderleri	Rakamlar Cari
			Milyon TL. olarak
			Cari Harcamalar Toplamı
1966	6.285.2	1.668.3	9.112.1
1967	6.883.3	2.077.5	10.329.9
1968	7.694,8	1.744.3	11.375.5
1969	8.080.5	2.204.3	12.406.8
1970	10.845,7	2.175,3	14.997,0
1971	15.041.7	2.702.6	20.022,1
1972	19.225.6	4.022,3	26.397.0

Tablolar incelendiği zaman açıkça görülecektir ki, 1968, 1969, 1970 yıllarında nispeten yavaş bir seyir izleyen kamu harcamaları artış oranı, 1971 ve 1972 yıllarında çok yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'de kamu harcamalarının ortalama olarak yarısını cari harcamalar meydana getirmektedir. Mal ve hizmet yani toplam arzı arttırma imkânı olan yatırım harcamaları ise genel olarak konsolide kamu harcamalarının dörtte biri ile beşte biri arasında değişmektedir. Cari harcamalara transfer harcamalarını da dahil ettiğimiz zaman Türkiye'de yalnız devlet kanalından ve doğrudan doğruya mal ve hizmet alımı için piyasaya çıkan efektif talep miktarına, uzun dönemde mal ve hizmet üretimi için kullanılsa bile kısa dönemde yine bir talep kaynağı olan yatırım harcamalarının da eklendiğimizde, fiyatlar üzerinde ne kadar kuvvetli bir talep baskısının olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1970 yılında uygulanmasına başlanılan Devlet Memurları Kanunu, cari harcamaların süratle artmasına sebep olmuş ve 1969 yılında konsolide

bütün harcamalarının ancak % 9.3 ü cari harcamalara ayrılmış iken bu oran Tablo III den de izleneceği gibi 1970 yılında % 20.8, 1971'de % 33.5 ve 1972 yılında da % 31.8 e kadar çıkmıştır. Devlet Memurları Kanununun bütçeye yüklediği yük nedeniyle yatırım harcamalarında kısılma yapılmış ve toplam konsolide bütçe harcamalarında bu nedenle bir önceki yıla göre % 28.6 ve 1972 yılında da % 35.1 oranında artmıştır. 657 sayılı Devlet Memuruna getirmiş olduğu ek satınalma gücü, ekonomide efektif talebin şiddetle yükselmesine sebep olmuş ve fiyat artışlarında büyük bir rol oynamıştır. Bu kanun uygulaması nedeniyle kamu harcamalarında görülen büyük artışlara paralel olarak 1970 yılına kadar az çok kararlı bir seviyede yükselen fiyatlar, 1970 yılından itibaren çok süratli bir artış kaydetmiştir. 1969 yılında 136.5 olan toptan eşya fiyatları genel indeksi, 1970 yılında 145.7 puana, 1971'de 168.9 ve 1972 yılında da 199.3 puana fırlamıştır²⁴. Aynı şekilde Ankara şehri geçinme indeksi, 1969 yılına kadar kararlı bir artış gösterirken 1970 yılından itibaren hızlı bir şekilde yükselmeye başlamış 1969 yılında 132.7 puan iken 1970 yılında 148.3, 1971'de 180.7 ve 1972 yılında da 208.3 puana yükselmiştir. Aynı eğilimi, İstanbul şehri geçinme indeksinde de görmek mümkündür. Bu nedenle Türkiye'de kamu harcamalarında özellikle cari harcamalarda meydana gelen artış ile fiyatlar genel seviyesi arasında büyük oranda bir korrelasyon bulunmaktadır.

ii— İşçi Döviz Gelirleri İle Altın ve Döviz Reserervlerindeki Artış

Yurt dışında çalışan işçilerimizin sayısı 1969 yılından bu yana çok süratli bir artış göstermiştir. Bu artışa paralel olarak işçilerin göndermiş oldukları döviz miktarında da süratli artmalar meydana gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde görülmemiş bir döviz rezervi Merkez Bankası kasalarında birikmiştir. Bu dövizlerin Türk lirasına çevrilerek genellikle tüketimlerini «baskı altına almış» dar gelirli kitlelerin eline geçtiği düşünülürse, piyasaya çıkan bu ek satınalma gücünün tüketim alanına geçtiği ve dolayısıyla tüketim hacminde ek bir artışa sebep olduğu söylenebilir. Tablo V de yıllara göre işçi döviz gelirlerinde meydana gelen süratli artışlar görülebilir.

(24) *Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni*, Ağustos-Eylül 1973. Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü'nün indeksleri esas alınmıştır.

TABLO : V

Yıllar	1970		1971		1972		1973 *	
	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%
TOPLAM	273.120	+ 94.2	471.367	+ 72.6	740.155	+ 57.0	984.450	%

Kaynak : Hazine Gn. Md. ve MİİT Gn. Sekreterliği, Maliye Bakanlığı.

İşçi döviz gelirlerinde görülen bu kuvvetli artış şüphesiz fiyatlar üzerinde talep yönünden büyük bir baskıda bulunmaktadır. Büyük ölçüde işçi döviz gelirlerindeki artış dolayısıyla altın ve döviz rezervlerinde de göze çarpan bir yükseliş görülmektedir. Örneğin 1971 yılında 747.7 milyon dolar olan net rezerv durumu 1972 yılında 1.313.4 milyon dolara çıkmış ve 1973 yılı Ekim ayı itibariyle ise bu miktar 2.037.5 milyon doları bulmuştur. Bunun 146.4 milyon doları altın ve 1.891.1 milyon doları ise dövizdir. 1972 Ekim döneminde net rezerv durumunda 801,2 milyon dolarlık bir artış meydana gelmiştir. Şüphesiz Merkez Bankası kasalarında biriken bu dövizler, ekonomide para arzını arttırmakta ve karşılığında mal ve hizmet üretilmediği veya ithal edilmediği için enflasyonist baskının yükselmesine sebep olmaktadır.

Döviz rezervlerinin ekonominin kalkınmasında kullanılması ve bunlarla hangi tip mal ithalatında bulunulması çok önemli bir konudur. Bu dövizler ile, derhal tüketim malı ithalatına girilirse şüphesiz fiyatlarda derhal bir düşüş görülecektir. Fakat döviz rezervlerindeki artışın devamlı olacağını bir an varsaysak bile, bu rezervlerin yine de kalkınma hızını yükseltecek, ekonominin aramalı ihtiyacını karşılayacak şekilde daha büyük miktarlarda yatırım mallarına tahsis edilmesi uygun düşecektir. Böyle bir durumda fiyat artışları kısa dönemde artmaya devam edecektir. Fakat yatırımların üretim kapasitesini arttırması ve yurtiçi üretimin uzun dönemde yükselmesiyle fiyatlardaki artışlar sonunda önlenmiş olacaktır. Profesör A. Kılıçbay'ında belirttiği gibi döviz stokları, üretim seviyesine, ekonominin iç yapısına ve dış ticaretin durumuna göre kararlaştırılan «uygun bir seviye»de olmalıdır. Bu seviyenin üstüne çıkan döviz stokları ise, bir «güven» kaynağı olmaktan çıkar

(*) Ocak-Ekim 1973 dönemini kapsar.

ve şimdi olduğu gibi çeşitli ekonomik sorunların sebebi haline gelebilir.²⁵

iii — İhracat ve İthalat

Ülke içindeki tarım ve sanayi ürünleri açıklarını karşılamak, yerli sanayinin ihtiyacı olan ham madde ve yatırım malzemesi ihtiyaçlarına cevap vermek üzere yapılan ithalat, dahili arz hacmine ve bu nedenle fiyatlara büyük ölçüde etkide bulunmaktadır. Ocak-Eylül 1972 döneminde toplam olarak 1.460.529 milyon dolarlık ithalatın 1.225.055 milyon dolarlık kısmı sanayi ürünlerine ayrılmış, bu dönemde ancak 219.286 milyon dolarlık maden ve 16.188 bin dolarlık tarım ürünleri ithal edilmiştir²⁶. Görüleceği gibi ithalatın % 83.9 nı sanayi ürünleri ithalatı meydana getirmektedir. İthalatın, dış ticaret hadlerinin Türkiye'nin aleyhine dönmüş olması nedeniyle pahalılaşması, ithalat girdisi kullanan sanayi dallarının üretim maliyetlerini olumsuz yönde etkilemekte ve bu maliyet artışları derhal fiyatlara yansımaktadır. Yani ihraç edilen mallarda birim başına gittikçe artan miktar düşüklüğü, ekonomide enflasyonist bir sonuç doğurmaktadır.

1972 Ocak-Eylül dönemine göre 1973 yılında % 53.6 oranında artan ihracat, 897.215 dolara ulaşmıştır. Bunun 548.297 doları bitkisel maddeler ve 334.885 dolarıda sanayi ürünleridir. İhracatta görülen ve plan hedeflerini aşan bu artış sevindirici olmakla beraber dahili arz ve talep dengesinin arz aleyhine bozulmasına yol açmakta ve iç fiyat seviyesinin artmasına sebep olmaktadır. İhracat artışı, dış ticaret dengesi bakımından olumlu olmakla beraber, ekonomisi tarıma dayalı bizim gibi ülkelerde arz esnekliğinin düşük olması nedeniyle artan ihracatın iç piyasadaki arz-talep dengesini bozmaması mümkün olamamaktadır. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'nin ihracatının (1973 Ocak-Eylül) % 61.1 ni tarım ürünleri oluşturmaktadır. İhracatın süratli artışı karşısında iç piyasada mal kıtlığı görülmekte, arzın hemen yükseltilmesi mümkün olmamakta, dahili talep aynı kalmasına rağmen karşısında yeterli miktarda arz bulunmadığı için arz ve talep kanunu işlemeye başlamakta ve sonuçta fiyatlar artmaktadır. Türkiye ekonomisi süratle büyümektedir. Büyüyen piyasa ihtiyaçlarını karşıla-

(25) Ahmet KILIÇBAY, «Döviz Stokları», *TİG*, 7/6/1973.

(26) Devlet İstatistik Enstitüsü.

mak için ihracatta bazı kısıtlamalara gitmek, fiyat artışlarına engel olmak için bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle gıda maddelerinde görülen ihracat artışı, iç arzın talebi karşılamasını büyük ölçüde engellemektedir. Bu nedenle dış ticaret açığını kabul etmek pahasına iç fiyat seviyesini istikrarda tutabilmek için ihracata, özellikle dahilde sıkıntısı çekilen malların ihracatına bir sınır koymak zorunlu bulunmaktadır.

iv — Diğer Ülkelerdeki Fiyat Artışları

Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler, genellikle dışarıya bağlı ekonomilerdir. Bu tip ülkeler, hızla kalkınabilmeleri için gerekli hammadde ve yatırım mallarını süratle ithal etmek durumundadırlar. Dış ülkelerde meydana gelen fiyat artışları, onlardan ithal edilmekte olan hammadde ve yatırım malları fiyatlarında yükselmesine sebep olmakta ve bu malları girdi olarak kullanan sanayi dallarında maliyetlerin yükselmesi kaçınılmaz olmaktadır. Artık çağımızda dünya ekonomileri birbirleriyle (şüphesiz daha çok sanayileşmiş ülkeler) o kadar kaynaşmış bir duruma gelmişlerdir ki, birinde meydana gelen bir ekonomik kriz süratle diğerlerinede yansımaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde meydana gelen fiyat artışları, doğrudan doğruya diğer ülkeleri ve bu arada Türkiye'ye etkilemektedir.

OECD'nin yayınlamış olduğu rapora göre, sanayileşmiş ülkelerde enflasyon süratle artmaya devam etmektedir. Aşağıdaki tabloda çeşitli ülkelerde 31 Ekim 1973 tarihine kadar olan bir yıllık süre içinde fiyat artışlarını bir önceki yıl ile karşılaştırmalı olarak görmek mümkündür.

Görüldüğü gibi dünya ekonomisi genel bir enflasyonist baskı içinde bulunmaktadır. Gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinden Belçika'da tüketici fiyatları indeksi bir yılda % 6.6, Fransa'da % 7.4, Almanya'da % 7.2, Hollanda'da % 8.4, İsviçre'de % 8.93 ve ABD'de ise % 5.7 oranında artmış bulunmaktadır²⁷. Türk ekonomisinde (özellikle dışa bağlı niteliği dolayısıyla) bu genel gidişin dışında kalması beklenemez. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki fiyat artışları, gelişmiş ülkelerdeki fiyat artışlarının çok üstünde bir seyir izlemekte-

(27) *The Economist*, 13-19 October 1973, s. 85. Bu fiyat artışları 1973 Temmuz ayına kadar olan 12 aylık dönemi kapsar.

TABLO : VI

ÜLKELER	1972	1973
Kanada	% 4.8	% 8.7
Norveç	7.2	7.3
A.B.D.	3.3.	7.9
İzlanda	3.7	20.0
Japonya	4.5	14.4
Avusturalya	5.8	10.6
Yeni Zellanda	6.9	8.9
Portekiz	10.7	16.5
Fransa	5.9	8.1
Batı Alman	5.8	6.6
İtalya	5.7	11.0
Finlandiya	7.4	14.2
İngiltere	7.1	9.9
Belçika	5.5	6.8
Danimarka	6.6	10.4
Hollanda	7.8	7.9
Avusturya	6.3	7.0
İspanya	8.3	13.8
İsveç	6.0	7.1
İsviçre	6.7	9.5
Lüksemburg	5.2	5.5
İrlanda	8.7	11.2
TÜRKİYE	15.5	15.7

Kaynak : *Economic Outlook*, OECD, December 1973

Tablo VII de ise, başlıca gelişmiş ülkelerdeki tüketici fiyat indekslerinin yıllara göre seyri gösterilmiştir.

TABLO : VII

(1970=100)

ÜLKELER	1963	1968	1969	1971	1972	1973	
						I	II
Canada	79.4	92.6	96.8	102.9	107.8	111.9	114.5
ABD	78.9	89.6	94.4	104.3	107.7	110.7	113.1
Japonya	69.2	88.3	92.9	106.1	110.9	116.1	122.2
Fransa	76.4	69.3	95.0	105.5	111.7	115.9	118.2
Almanya	83.3	93.0	96.4	105.2	111.2	116.3	118.7
İtalya	78.3	92.8	95.2	10.84	110.8	117.5	121.6
İngiltere	73.9	89.2	94.0	109.4	117.2	122.9	126.9
Hollanda	70.9	89.1	95.8	107.6	116.0	121.3	124.9

Kaynak : *Main Economic Indicators*, OECD, August 1973.

dir. Dış ülkelerde her ne kadar fiyat artışları olmakta ve bu artışlar kısmen Türk ekonomisine yansımakta isede, bizde görülen yüksek orandaki fiyat artışları, gelişmiş ülkelerdekenden biraz farklı olarak «yapısal neden/ere» dayanmaktadır.

v. — Devalüasyonun Fiyat Artışlarına Etkisi

Devalüasyonu, milli paranın dış değerinin yabancı paralara göre hükümet tarafından ani ve iradî olarak düşürülmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Devalüasyon ile birlikte, devalüasyonu yapan ülkenin milli parası, yabancı paralara göre değer kaybına uğradığı için ithalat pahalılaşmakta yabancı ülkelerin paraları milli paraya göre değerlendirildiği için satınalma güçleri artmakta ve bu nedenle ihracat imkanları genişlemektedir.

İthalatın daha pahalı bir duruma gelmesi ithal girdisi kullanan sanayi dallarında ilk etapta fiyatların devalüasyon oranında artmasına sebep olmaktadır. Şüphesiz burada ülkenin yapmış olduğu ithalat miktarının, toplam arz içindeki nisbî önemini de bilmek gerekir. İthalatın, toplam mal arzı içindeki payı büyüdükçe devalüasyonun ithalat kanalından fiyatları arttırmasında o kadar büyük olmaktadır. Devalüasyon ile birlikte ithalat yapan sanayi kollarında ortaya çıkan fiyat artışları, zincirleme olarak artan fiyatlı girdi kullanmak zorunda kalan diğer snayi kollarında da maliyetlerin ve dolayısıyla fiyatların yükselmesine sebep olmakta-

dır. Bu arada psikolojik faktörlerde harekete geçmekte ve fiyatlar, maliyet artışlarının gerektirdiğinin üstünde yükselmeye başlamaktadır.

Devalüasyon, ihracat yönünden de fiyatların yükselmesine sebep olmaktadır. Devalüasyon ile birlikte, (ihracat ürünlerinin dış talep elastikiyeti yüksek ise) dış fiyatlar düşmekte ve dış talepte artmaktadır. Bizim gibi tarımsal bünyeli ve ihracatının büyük bir bölümü tarımsal kaynaklı ürünlerden meydana gelen ülkelerde artan ihracat, iç piyasada mal eksikliğine sebep olmaktadır. Çünkü arz, talep şartlarına büyük ölçüde bağlı bulunmaktadır ve esnekliğide çok serttir.

Türkiye, 10 Ağustos 1970 tarihinde yapmış olduğu devalüasyon ile Türk lirasının değerini % 66.6 oranında düşürmüştür. Böylece bu tarihe kadar 1 \$ = 9.00 TL olan parite, bu tarihten sonra 1 \$ = 15.00 TL olarak değiştirilmiştir²⁸. Yukarıda devalüasyonun fiyatları arttırıcı etkileri, 1970 Devalüasyonundan sonra Türk ekonomisi üzerinde de görülmüştür. Profesör M. Hiç'in de belirttiği gibi bu devalüasyonun fiyatlar gencl seviyesi üzerindeki etkisi ortalama olarak % 15 civarında bulunmaktadır.²⁹ Ayrıca, 15 Şubat 1973 tarihinde gerçekleştirilen % 10 oranındaki dolar devalüasyonuna aynen Türkiye'nde uyması sonucunda Türk lirasıda aynı oranda devalüe edilmiştir. Böylece ithalat girdilerinin hemen hemen yarısını kapsayan hammadde fiyatları yükselmiş ve Avrupa'daki fiyat artışları Türk ekonomisine daha büyük oranlarda yansımıştır.

vi — Kamu İktisadi Teşebbüsleri Zamları ile Bu Teşebbüslerin Finansman İhtiyaçları.

Bugün için Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Türk ekonomisi içinde oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadırlar. Karma ekonomik düzen içinde kamu iktisadi teşebbüsleri, gereken hallerde kamu yararınıda gözeterek, kalkınmanın belli bir hız ve biçimde gerçekleşmesinde tamamlayıcı bir güç ve araç niteliği taşımaktadır.³⁰ Bununla beraber kamu iktisadi teşebbüsleri ekonomide gerekli verimlilikte çalışmamakta ve işletmeciler kuruluşlardan büyük çoğunluğu za-

(28) 10 Ağustos 1970 Devalüasyonu ve bunun Türk Ekonomisi üzerindeki etkileri için bkz. S. Rıdvan KARLUK, «Türkiye'de Devalüasyonlar», *Ankara Ticaret Odası Dergisi*, Mayıs 1973, s. 38.

(29) Mükerrrem HİÇ, «Önlenemeyen Enflasyon», *TİG*, 5/7/1973.

(30) ÜBYKP, s. 921.

rar etmektedir. 1971 yılında işletmeci kuruluşların gerçekleşen zarar miktarı 1.106.9 milyon lira iken bu miktar 1972 yılında (tahmin) 1.277.3 milyon lira olarak saptanmış bulunmaktadır. 1973 programı ise 1.255.8 milyon liradır.³¹ İşte bu zararları hiç olmazsa asgari seviyeye indirmek için 1970 yılından bu yana bu kuruluşların arzettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarına yapılan zamlar, ekonomide meydana gelen fiyat artışlarında önemli rol oynamıştır. Özellikle demir-çelik gibi temel maddeler, elektrik, kömür gibi enerji kalemlerindeki zamlar, sınaî maliyet ve fiyatları önemli ölçüde yükseltmiş ve zincirleme fiyat artışlarına sebep olmuştur.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin 1971 yılında 8.299.5 milyon olan toplam finansman ihtiyacı, 1972 yılında 10.288.0 milyon liraya (tahmin), 1973 yılında ise (program) 9.596.0 milyon liraya ulaşmış bulunmaktadır. Bu finansman ihtiyacının 3.818.7 milyon lirası 1971 yılında bütçeden karşılanmıştır. 1972'de bu miktar 6.644.0 (tahmin), ve 1973 yılında da 6.000.0 milyon lira olarak programlanmıştır.³² Bu kadar büyük miktarlardaki finansman ihtiyaçlarının bütçeden karşılanmış olmasında şüphesiz enflasyonist baskıları arttıran bir etken olmaktadır.

vii — Destek/eme Alım Fiyatları

Tarımda üreticinin arzı düzenleme imkanının kısıtlı oluşu ve üretimin tabiat şartlarına bağlılığı sebebiyle tarımsal fiyatların duyarlılığı, tarım dışı fiyatlardan genellikle daha yüksek bulunmaktadır. Bu durum tarımsal gelirlerde aşırı dalgalanmalara yol açabilmektedir.³³ Tarımsal ürünlerin fiyat tespitlerinde genel olarak tarım fiyatları ile tarım dışı fiyatlar arasında bir ilişkinin makul ölçüler içinde gözetilmesi mümkündür. Ancak, bu konuda normalin üstünde fiyat arttırmalarının ekonomide enflasyonu başlatma etkisi ile gelir dağılımı yönünden desteğe muhtaç küçük çiftçiden daha çok büyük üreticilere yarar sağlama özelliği dikkate alınmalıdır.³⁴

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nında esas alınan bu ilke ve hedeflere, daha bu plan döneminden çok önce ulaşmak için;

(31) 1973 Programı s. 67. Tablo : 36.

(32) 1973 Programı, s. 67. Tablo : 36.

(33) ÜBYKP, s. 904.

(34) ÜBYKP, s. 905.

1970 devalüasyonunu takiben tarım mallarına uygulanan destekleme alım fiyatları hızla yükseltilmiştir. Bu şekilde meydana gelen ihracat artışı ile tarım üreticilerinin gelirlerinde ki artış, harcamaları yükselterek piyasada talebin şişmesine sebep olmuş ve bu arada artan tarımsal ürünlerin fiyatları, bu malları girdi olarak kullanan sanayi dalarında maliyetlerin yükselmesinde birinci derecede rol oynamıştır. Böylece tarım mallarına uygulanan destekleme alım fiyatlarının yükseltilmesi, belki gelir dağılımındaki adaletsizliği bir dereceye kadar önlerken diğer taraftan hem talep ve hemde maliyet yönünden fiyatlar üzerinde büyük bir baskının doğmasına sebep olmuştur.

viii — Para Arzında Meydana Gelen Artışlar

Türkiye’de yukarıda sayılan nedenlerle para arzında meydana gelen artışlar, fiyat yükselişleri üzerinde büyük ölçüde etkili bulunmaktadır. Para arzının artışında, kamu giderlerindeki devamlı yükseliş ve bunun Merkez Bankası tarafından finanse edilmesi, tarımsal destekleme alımları ve kamu iktisadi kuruluşlarının açıklarının kapatılması gibi etkenler sebep olmaktadır.

Tedavüle çıkarılan banknot miktarındaki artışlar (emisyon) para arzını şişirmektedir. Gerçekte emisyon değişimlerinde ölçü, ekonominin ihtiyaçları olmalıdır. Türkiye’de son yıllarda artan döviz girişleri sonucu Merkez Bankası ihracatçı ve işçi ailelerine emisyonda bulunarak Türk liralari vermektedir. Diğer taraftan Merkez Bankası Kredilerinde görülen genişlemede emisyonun artmasına sebep olmaktadır. Ticari ve sınaî faaliyetlerin likidite ihtiyaçlarını karşılamak için Merkez Bankası Reeskont Kredisinde meydana gelen genişlemeler sonucunda piyasaya çıkan banknotlar, para arzında artmasına sebep olmaktadır. Yalnız burada bir noktaya dikkati çekmek gerekir. Döviz girişleri sonucunda çıkarılan banknot ile Reeskont Kredisi sonucunda çıkarılan banknot arasında fark vardır. İlkinde tedavüle çıkarılan banknotlar, ekonomide beliren bir ihtiyacın zoru ile piyasaya sürülmediği halde ikinci şıkta tamamen piyasanın likidite ihtiyacını karşılama amacını gütmektedir. Bununla beraber Reeskont kredileri Türkiye’de daha çok kamu kuruluşlarına açılmakta ve dolayısıyla piyasaların nakit ihtiyaçları ile pek ilişkisi bulunmamaktadır. 1970 yılında emisyon artış hızı; % 26.7, 1971 de % 22.5, 1972 de % 17.8 olmuş ve 1 Ocak 1973-13 Ekim 1973 arasında % 27.9 ile rekor bir seviyeye ulaşmış-

tır. 1973 yılında yapılan emisyonun fiyatlar üzerindeki etkisi ise, 1974 yılında kendini hissettirecektir. Çünkü emisyonun artmasıyla fertlerin ve kurumların ellerine geçen satınalma gücünün kullanılması arasında bir gecikme (time-lag) bulunmaktadır.

Banknot artışına (emisyon) paralel olarak kaydi para (banka parası) miktarındaki artışlarda para arzının artmasına sebep olmaktadır. Kaydi para içinde düşünülen vadesiz ticari mevduat, vadesiz tasarruf mevduatı ve Merkez Bankasındaki çeke tabi mevduatta, 1970 yılından sonra süratli yükselişler olmuştur. 1969 yılında ülkede toplam para arzı³⁵ 30.127 milyon lira iken, bu miktar 1970 yılında 35.268 milyon, 1971'de 43.587 milyon ve 1972 yılında da 53.235 milyon liraya yükselmiştir.³⁶ İçinde bulunduğumuz 1973 yılının Ağustos ayı itibariyle ekonomide toplam para arzı 60.705 milyon liraya çıkararak rekor bir düzeye erişmiştir. Para arzında meydana gelen bu genişlemede fiyatların artmasında etkili olan etkenler arasında bulunmaktadır³⁷.

ix — Türkiye'de Fiyat Artışlarında Diğer Etkenler

Türkiye'de son fiyat yükselişlerinde görülen ve yukarıda kısa olarak ana hatları ile değindiğimiz nedenler dışında kalanları da bu başlık altında toplamayı uygun bulduk³⁸. Fiyat artışlarında önemli gördüğümüz bu nedenleri şöylece sıralamak mümkündür.

-
- (35) *Para arzı*; a) Kanuni para, b) Kaydi para (banka parası) toplamından meydana gelmektedir. Kanuni para, banknot ve ufaklık paradan, kaydi para ise vadesiz ticari mevduat, vadesiz tasarruf mevduatı ve Merkez Bankasındaki çeke tabi mevduat kalemlerinden oluşmaktadır.
- (36) *Merkez Bankası Aylık Bülten*.
- (37) Türkiye'de para arzı artışı ile fiyat artışları arasındaki ilişkiyi gösteren katsayısının değeri Profesör Mükerrerrem Hiç tarafından 1951-1964 yılları arasında (+ 0.535) olarak bulunmuştur. Bkz. Mükerrerrem HİÇ, *Para Teorisi*, s. 474. Diğer bir çalışmada ise korrelasyon katsayısı 1958-1967 yılları arasında (+ 0.514) olarak hesap edilmiştir. Bkz. Ayşe MUŞLU, *İktisadi Gelişme ve Fiyat İstikrarı*, Eskişehir Sanayi Odası Yayını No. 10, Ankara, 1973, s. 50. Profesör Zeyyat Hatipoğlu, kanuni para artışı ile fiyatlar genel seviyesi arasında çok daha yüksek oranda ilgi bulunduğunu savunmaktadır. Yazara göre Türkiye'de korrelasyon katsayısı (+ 0.99) yani 1'e çok yakındır. Bkz. Zeyyat HATİPOĞLU, *Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi*, Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul, 1973, s. 211.
- (38) Daha değişik nedenler için bkz. Hakkı Musaballı, «Enflasyon» İSOD, 15/12/1973, s. 7.

- Ekonomide görülen hızlı ücret artışları,
- Tarım ürünleri arzındaki tıkanıklıklar ve arz esnekliğinin düşük olması,
- Enerji ve yakacak maddeleri süratli fiyatlarındaki artışlar,
- Hızlı nüfus artışı,
- Sanayileşme ile artan talepler,
- Tarım gelirlerindeki artışlar,
- Yatırım harcamalarının kısılması,
- Kredi genişlemesi,
- Dış ticaret hadlerinin Türkiye'nin aleyhine dönmesi,
- Artan gelirlerden daha büyük bir kısmının tüketime gitmesi ve «**gösteriş tüketimi**»nin (demonstration effect) giderek artması,
- Enflasyonun «**psikolojik etkisi**»nde kalan tüketicilerin, fiyatlar daha fazla artmadan alımlarını hızlandırmak istemeleri ve bu şekilde tüketimin kamçılanması ve «**paradan kaçış**» olayının başlaması,
- Üretimin talep artışlarının karşılayabilecek miktarda artırılamaması,
- Şehirlerde yoğunlaşan tüketici grubunun eline son iki yılda, milli gelirin % 5'ine yakın bir ek satın alma gücünün geçmesi olmasının ortaya çıkardığı talep baskısı,³⁹
- Uygulanmaya başlandığından bu yana hızlı bir gelişme göstererek likiditeyi olumsuz yönde etkileyen döviz çevrilebilir mevduat hesabının, para-kredi sistemi üzerindeki hissedilir baskısı⁴⁰.

VI. TÜRKİYE'DE FİYAT ARTIŞLARI VE 1973 YILINDAKİ DURUM

Türkiye'de 1969 yılından itibaren fiyatların başta düşük oranlarda olmak üzere normalin üstünde artışlar göstermesi ile kuvvetlenen enflasyonist baskı, 10 Ağustos 1970 tarihinde yapılan % 66.6 oranındaki devalüasyonunda etkisiyle hızlanmış ve 1971 Ocak ayından itibaren de ekonominin genel istikrarı bakımından tehlikeli bir görünüme bürünmüştür. Çünkü 1968 yılından itibaren toptan

(39) *İktisadi Rapor* 1973, s. 377., *1973 Programı*, s. 47.

(40) *İktisadi Rapor*, s. 377.

eşya fiyatlarında meydana gelen yıllık ortalama artışlar, 1970 yılına kadar sırası ile ancak % 3.2, 7.2 ve 6.7 oranında olmuştur⁴¹.

Ticaret Bakanlığı toptan eşya fiyatları indeksine göre, 1971 yılında fiyat artışları % 21 ve 1972 yılında % 16 civarında gerçekleşmiştir.⁴² 1973 yılında ise fiyat artışları giderek hızlanmış ve fiyatlar genel seviyesi 1972 yılının ilk dokuz aylık döneminde % 7.6 oranında artış kaydetmişken, 1973 yılının aynı döneminde bu artış % 17.9'a yükselmiştir. Yıl sonu itibarıyla bu oran kanımızca % 20'ye ulaşacaktır. Böylece, 1973 yılında hedef olarak alınmış olan % 8 oranındaki fiyat artışının çok üstüne çıkmış olunacaktır. Kaldı ki 1973 yılında hedef olarak saptanmış olan % 8'lik bir fiyat artışında normalin çok üstünde bir artıştır. Nitekim 1962-1970 döneminde yılda ortalama % 6.8 lik bir büyüme hızı (sabit fiyatlarla) ortalama % 6 civarında bir yıllık fiyat artışı ile birlikte sağlanabilmişti. 1970 yılından bu yana karşılaşılan enflasyon, 1954-1958 döneminde karşılaşılandan daha önemsiz değildir. Bu dönemde fiyatlarda yıllık ortalama % 13,5 oranında bir artış kaydedilmiştir. 1958 devalüasyonu ve yapılan zamlar dolayısıyla fiyat artışlarının en yüksek olduğu 1959 yılında bile fiyatlar şimdiki artıştan daha az olan % 19.7 oranında bir artış kaydetmişti.

A. Toptan Eşya Fiyatları :

Türkiye'de Ticaret Bakanlığı Konjontür ve Yayın Müdürlüğü toptan eşya fiyatları indeksine göre 1968 yılında 127.3 puan olan genel indeks, 1969 da 136.5, 1970 de 145.7, 1971 de 168.9, 1972 de 199.3 ve 1973 Ağustos ayı itibarıyla 240.9 puana fırlamış bulunmaktadır⁴³. 1973 yılı toptan eşya fiyatları genel indeksinin dokuz aylık dönemindeki artışını, % 15.1 ile gıda maddeleri ve yemler grubu, % 21.8 ile sınai hammaddeleri ve yarı işlenmiş grubundaki artışlar etkilemiştir⁴⁴.

1973 yılında toptan eşya fiyatları genel indeksi (1963=100) Eylül ayında % 4.4 ve Ekim ayında % 2.7 oranlardaki artışlardan sonra Kasım ayında % 1.4 daha artış ile 262.0 puana yükselmiştir.

(41) *1973 Programı*, s. 47.

(42) *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Ekim 1973, s. 17.

(43) *Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni*, Ağustos-Eylül 1973, s. 14.

(44) *Ekonomist*, *Aylık Ekonomik Veriler*, Kasım 1973, s. 7.

Böylece 1973 yılında Eylül, Ekim ve Kasım aylarında genel indeks % 8.8 oranında bir artış kaydetmiştir.

Toptan eşya fiyatları genel indeksinin 1973 yılı ilk onbir aylık dönemindeki değişme oranları önceki iki yılın aynı dönemleri ile karşılaştırmalı olarak Tablo VIII de gösterilmiştir.

TABLO : VIII
Değişme Oranları (%) (1963=100)

Aylar	1971	Değişme %	1972	Değişme %	1973	Değişme %
Ocak	156.7	+ 4.3	189.0	+ 2.2	213.4	+ 0.5
Şubat	159.8	+ 2.0	195.2	+ 3.3	223.8	+ 4.9
Mart	161.6	+ 0.8	194.5	— 0.4	225.6	+ 0.8
Nisan	162.5	+ 0.9	194.6	+ 0.1	227.6	+ 0.9
Mayıs	164.8	+ 1.4	196.9	+ 1.2	230.7	+ 1.4
Haziran	163.8	— 0.6	198.0	+ 0.6	231.6	+ 0.4
Temmuz	170.9	+ 4.3	201.1	+ 1.6	235.5	+ 1.7
Ağustos	172.6	+ 1.0	201.9	+ 0.4	240.9	+ 2.3
Eylül	172.4	— 0.2	203.4	+ 0.7	251.6	+ 4.4
Ekim	177.1	+ 2.7	204.5	+ 0.5	258.3	+ 2.7
Kasım	181.9	+ 2.7	209.5	+ 2.4	262.0	+ 1.4
Onbir aylık	—	+ 21.0	—	+ 13.3	—	+ 23.4

Kaynak : *Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni*, DİE, (Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü)

Tablo'dan da görüleceği gibi, ilk onbir aylık dönemlere göre toptan eşya fiyatları genel indeksi 1971 yılında % 21.0 ve 1972 yılında % 13.3 oranlarında artmıştı. 1973 yılının aynı dönemindeki yükseliş oranı, % 23.4 olmuştur. Geçen yıllara göre 1973 yılında fiyat artışları daha süratli bir seyir izlemekte ve bu nedenle endişe verici bir seviyeye gelmiş bulunmaktadır.

1973 yılında toptan eşya fiyatları genel indeksi ile alt bölümlerinin ilk onbir aylık dönemdeki durumları ise şöyledir.

TABLO : IX

(1963 = 100)

	Aralık 1972	Kasım 1973	Değişme %
Toptan eşya fiyatları genel indeksi	212.4	262.0	+23.4
— Gıda maddeleri ve yemler grubu	198.7	242.6	+22.1
— Sanayi ham mad. ve yarı mamul grubu	235.3	294.3	+25.1

Kaynak : *Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni*, DİE, (Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü)

Toptan eşya fiyatları genel indeksinin ilk onbir aylık dönemdeki yükselişini gıda maddeleri ve yemler grubundaki % 22.1 artış ile sanayi ham maddeleri ve yarı mamulleri grubundaki % 25.1 oranındaki artış etkilemiştir.

Toptan eşya fiyatları genel indeksi alt bölümlerinin 1972 yılı oniki aylık ortalamaları ile 1973 yılı onbir aylık ortalamaları karşılaştırmalı olarak aşağıda gösterilmiştir.

TABLO : X

(1963=100)

	1972 I-XII	1973 I-XI	Değişme %
Toptan eşya fiyatları genel indeksi	199.3	236.5	+18.7
— Gıda maddeleri ve yemleri grubu	185.4	221.8	+19.6
— Sanayi ham mad. ve yarı mamul grubu	222.4	261.0	+17.4

Kaynak : *Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni*, DİE, (Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü)

1972 yılının oniki aylık ortalaması ile 1973 yılının onbir aylık karşılaştırmasına göre toptan eşya fiyatları genel indeksinin yükselişi % 18.7 dir. Bu yükselişi meydana getiren, gıda maddeleri ve yemler grubunun % 19.6 oranındaki artışı ile sanayi ham mad-

meleri ve yarı mamulleri grubunun % 17.4 oranındaki artışıdır. Bu genel gidişe göre, daha yukarıda da bahsedilmiş olduğu gibi genel indeksin yıllık yükselişi % 20 civarında olacağı tahmin edilmektedir.

B. Geçinme İndeksleri :

Türkiye'de Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü tarafından iki şehir için (Ankara ve İstanbul) geçinme indeksleri düzenlenmektedir. Ayrıca İstanbul Ticaret Odası tarafından, İstanbul Şehri Ücretliler Geçinme İndeksi'de hazırlanmaktadır.

Ankara şehri geçinme indeksi (1963=100) Eylül ayında % 4.4, Ekim ayında % 0.1 ve Kasım ayında % 1.1 oranında yükselerek 275.6 puana ulaşmıştır. 1972 Kasım ayında indeks 222.2 puan olarak saptanmıştı. Bu iki rakamın karşılaştırılması % 15.9 oranındaki artışı göstermektedir. 1972 Aralık ayına göre yükseliş oranı % 15.4 tür. Ankara şehri geçinme indeksinin Ocak-Kasım dönemleri itibariyle son üç yıl içindeki seyri ve değişme oranları Tablo XI'de gösterilmiştir.

TABLO : XI

(1963 = 100)

Aylar	1971	Değişme %	1972	Değişme %	1973	Değişme %
Ocak	162.6	+1.2	197.4	-0.4	226.2	+1.3
Şubat	165.2	+1.5	198.9	+0.8	227.9	+0.8
Mart	164.9	-0.2	199.9	+0.5	227.0	-0.4
Nisan	164.9	—	200.2	+0.2	229.1	+0.9
Mayıs	171.7	+4.1	201.4	+0.4	232.2	+1.4
Haziran	177.4	+3.3	203.6	+1.1	239.2	+3.0
Temmuz	183.6	+3.5	211.3	+3.8	241.4	+0.9
Ağustos	190.0	+3.5	211.8	+0.2	243.8	+1.0
Eylül	195.0	+2.6	211.7	—	254.6	+4.4
Ekim	195.7	+0.4	217.4	+2.7	254.9	+0.1
Kasım	198.8	+1.6	222.2	+2.2	257.6	+1.1
Onbir aylık	—	+23.6	—	+12.2	—	+15.4

Kaynak : *Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni*, DİE, (Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü)

Tablo'ya göre, onbir aylık dönemler itibariyle 1971 ve 1972 yıllarında % 23.6 ve % 12.2 oranını bulan artışlara karşılık 1973 yılının aynı döneminde bu oran, % 15.4 olmuştur. Ankara şehri geçinme indeksinin 1972 yılı oniki aylık ortalaması 208.3 idi. 1973 yılının aynı döneminde aylık ortalama ise 239.4 olmuştur. Buna göre onbir aylık dönemde % 14.9 oranında bir artış meydana gelmiştir. İndeksin 1971 ve 1972 yıllarının oniki aylık ortalamasının yükseliş oranı sırasıyla % 21.8 ve % 15.3 olmuştur.

İstanbul şehri geçinme indeksi (1963=100) ise, Eylül ayında % 4.5, Ekim ayında % 2.5 ve Kasım ayında % 1.1 oranlarında yükseldikten sonra 264.4 puana ulaşmıştır. 1972 yılı Kasım ayında indeks değeri 223.5 olarak saptanmış idi. Son iki yılın Kasım aylarının karşılaştırması % 18.3 oranındaki artışı vermektedir. 1972 yılı Aralık ayına göre yükseliş oranı ise % 17.9 olmuştur. İstanbul şehri geçinme indeksinin Ocak-Kasım dönemleri itibariyle son üç yıldaki seyri ve değişimleri Tablo XII'de gösterilmiştir.

TABLO : XII

(1963 = 100)

Aylar	1971	Değişme %	1972	Değişme %	1973	Değişme %
Ocak	165.5	+0.5	201.8	+0.1	226.5	+1.0
Şubat	169.5	+2.4	204.5	+1.3	227.6	+0.5
Mart	171.1	+0.9	204.7	+0.1	228.0	+0.2
Nisan	174.9	+2.2	205.3	+0.3	239.3	+1.0
Mayıs	174.5	+0.9	208.0	+1.3	234.2	+1.7
Haziran	179.6	+1.8	214.8	+3.2	240.7	+2.8
Temmuz	189.5	+5.5	217.5	+1.3	241.4	+0.3
Ağustos	194.4	+2.6	218.0	+0.2	244.1	+1.1
Eylül	196.7	+1.2	220.3	+1.1	225.2	+4.5
Ekim	200.3	+1.8	222.3	+0.9	261.5	+2.4
Kasım	202.3	+0.9	223.5	+0.5	264.4	+1.1
Onbiraylık	—	+23.6	—	+10.6	—	+17.9

Kaynak : *Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni*, DİE, (Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü)

Buna göre, İstanbul şehri geçinme indeksi 1973 yılının onbir aylık döneminde % 17.9 oranında artmıştır. 1971 ve 1972 yıllarının aynı dönemlerinde ise yükseliş oranı sırasıyla % 23.6 ve % 10.6 olmuştur.

İstanbul şehri geçinme indeksinin 1972 yılı oniki aylık ortalaması 213.7 idi. 1973 yılı onbir yıllık ortalaması ise 241.3 puan olmuştur. Buna göre onbir aylık dönemde % 12.9 oranında bir artış meydana gelmiştir. 1971 ve 1972 yıllarının oniki aylık ortalamasının artış oranı ise, sırasıyla % 19.0 ve % 15.4 idi.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden görüleceği gibi yıllık ortalamalara göre 1973 yılının ilk onbir aylık döneminde toptan eşya fiyatları genel indeksinin yükseliş oranı % 18.7 yi bulmuştur. Genel indekste görülen bu artışı, gıda maddeleri ve yemler fiyatlarının % 19.6 ve sanayi ham maddeleri ve yarı mamûlleri fiyatlarının % 17.4 oranlarındaki artışları meydana getirmiştir. Ankara şehri geçinme indeksinde Kasım ayında saptanan % 1.1 oranındaki artışı, gıda maddeleri, giyim ve «diğer»lerinin fiyatları etkilemiştir. İstanbul şehri geçinme indeksine görülen % 1.1 oranındaki artış, gıda maddeleri ve «diğer»lerindeki fiyat artışları yüzünden meydana gelmiştir. **Böylece gıda ve giyim gibi temel tüketim maddelerinde saptanan hızlı fiyat artışlarını, gerçek bir enflasyonist baskı o/arak nitelemek mümkündür.**

VII. SONUÇ

Türkiye ekonomisinde 1973 yılında cari fiyatlarla GSMH artışı % 22.6, sabit fiyatlar GSMH artışı ise % 6.2 olarak hesaplanmıştır. Genel olarak cari fiyatlarla GSMH'nın toplam talep seviyesini ve sabit fiyatlarla GSMH'nın ise toplam arz seviyesini temsil ettiğini kabul edebiliriz. Bu durumda, Türkiye ekonomisinde, 1973 yılında toplam talep seviyesinin toplam arz seviyesinin çok üstünde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü cari fiyatlarla GSMH ile sabit fiyatlarla GSMH arasındaki fark % 16.4 civarındadır. Bu nedenle fiyatlar üzerinde talep yönünden (demand-pull) büyük bir baskı bulunmaktadır. Aynı şekilde çeşitli nedenlerle artan maliyetlerde (cost-push) fiyatlar üzerinde artış yönünde etki yapmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu enflasyon, «maliyet» ve «talep» enflasyonlarının belli bir oranda karışımı şeklindedir. Talep ve maliyet yönlerinden gelen baskıların yanında, ekonominin

bugün ulaşmış olduğu genişleme seviyesindeki «yapısal durum» da fiyat artışlarında temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de 1973 yılı sonu itibariyle % 20 oranına ulaşacağı tahmin edilen fiyat artışları, büyük bir ekonomik sorun haline gelmiş bulunmaktadır. Bu hızlı enflasyonist baskının açıklanmasında, hem miktar teorisi ve hemde Keynesin analizi haklı çıkaracak nedenler söz konusudur. Buna göre, yukarıda vermiş olduğumuz veriler bize göstermektedir ki, ne miktar teorisini savunanların öne sürdüğü gibi para arzındaki artışlar **aynı** oranda fiyatları arttırmakta ve neden Keynesien enflasyonist açık teorisinde öne sürüldüğü gibi tam istihdam milli gelir seviyesine ulaşmıyacağı kadar para arzındaki artışların üretim artışına yol açacağı doğrulanmaktadır.

Keynesien iktisat politikasının enflasyonla mücadelede öne sürdüğü fikir, toplam para arzının kısıtlanmasıdır. Devlet harcamaları kısılmalı, reeskont hadleri ve ihtiyatlar yükseltilerek kredi genişlemesine engel olunmalıdır. Eğer bu tedbirler bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya koyulursa, mal ve hizmet üretiminde belli bir ölçüde kısıtlanmış olacaktır. Oysa bizim gibi ülkelerde amaç, üretimin kısıtlanması değil, bilakis teşvik edilmesidir. Bu nedenle fiyat artışlarına engel olmak için yapılması gereken iş, ekonominin yapısına uygun olarak ve üretimi arttırmanın esas hedef olduğunu hatırlayarak toplam para arzı ve efektif talep arasındaki dengesizliği, para arzını kısarak değil, mal ve hizmet üretimini arttırmayı engelleyen etkenleri ortadan kaldırmakla mümkün olacaktır. **Çünkü, gelişmiş bir insana, hâla çocukluk çağındaki elbiselerini giydirmek için ısrar etmenin bir anlamı yoktur.** Bu nedenle son yıllarda görülen enflasyonu önlemek için, kamu harcamalarının kısılarak bütçe açığının daraltılması, mevduat karşılık oranlarının yükseltilmesi, mevduata uygulanan faiz oranlarının düşürülmesi, dövize çevrilebilir Türk Lirası hesaplarından başka plasmanlarının kısıtlanması ve ithalattan alınan teminat oranlarının düşürülmesi gibi tedbirlerin bu açıdan yeniden gözden geçirilmesinde fayda vardır.

Burada hemen bir noktaya işaret edelim. 1973 yılında görülen olağanüstü fiyat artışlarına bir dereceye kadar engel olmak için 5 Ekim 1973 günlü Resmi Gazete’de yayınlanan 19 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile «mamul madde fiyatlarını kontrol etmek için bir komite» kurulduğu bildirilmiştir. Komite’nin görevi, gerek ka-

mu kesiminde ve gerekse özel kesimde mamul madde fiyatlarının arttırılmasına izin vermektedir. Eğer teşebbüsler bu izni almadan fiyatları arttırmak isterlerse, komite gerekli gördüğü tedbirleri alacaktır. 9 Ekim 1973 günü, Maliye Bakanlığı bildirisini ile Bakanlar Kurulu kararı hemen yürürlüğe konulmuş ve mamul madde fiyatlarının 5 Ekim 1973 düzeyinde tutulması kararlaştırılmıştır. Fiyatlarda artışlar zorunlu ise, müteşebbüsler gerekçelerini bildirerek «ön müsadde» işleminde bulunabileceklerdir. Böylece, «mamul madde» fiyatlarında 5 Ekim 1973 tarihi itibariyle bir dondurmaya gidilmiş bulunmaktadır.

Bununla beraber, 19 Sayılı Karar Türk ekonomisinde görülen fiyat artışlarını önliyecek nitelikte değildir. Önce kararda sözü edilen «mamul madde» nin tanımı yapılmamıştır. Ayrıca, maliyet girdilerinin fiyatları arttıkça, fiyatlarında buna paralel olarak yükselmesi kaçınılmazdır. Fiyat artışlarına karşı idari kontrol mekanizmaları, Batı'da denenmiş fakat başarıya ulaşmamış araçlardır. **Böyle bir durumda enflasyon ancak «baskı altına alınmakta» ve kontrol tedbirleri ortadan kalkar kalkmaz fiyatlar eskisinden daha süratli bir şekilde yükselmektedir.** Fiyat kontrolü, ekonomik olmaksızın çok, «psikolojik» bir etkidir. Bu nedenle, fiyat artışlarının ekonomik sebeplerini doğru bir şekilde saptamadan ve bu ekonomik sebepleri ortadan kaldıracak cesaretli tedbirleri almadan **yüzeysel tedbirler ile** enflasyona engel olmak mümkün değildir.

TABLO : XIII
Toptan Eşya Fiyatları

(1963 = 100)

	Yıllık		Ocak - Eylül		Eylül	
	1972	1972	1972	1973	1972	1973
1. Toptan eşya fiyatları, genel	168,9	199,3	197,1	231,1	203,4	251,6
a) Gıda maddeleri ve yem- ler, toplam.	161,0	185,4	184,2	217,7	186,3	229,3
Hububat	140,9	155,7	155,2	190,2	156,4	212,9
Bakliyat				217,4	217,1	251,2
Diğer	132,8	151,6	152,9	176,0	144,4	183,9
Hayvanlar	155,1	331,5	336,4	353,8	347,0	319,9
Hayvan mahsulleri	171,8	189,8	182,8	221,6	192,7	237,4
Hayvan yemleri	171,6	206,6	203,6	258,2	205,3	274,9
b) Sınai maddeler ve yarı iş- lenmişler, toplam.	182,1	22,4	217,5	253,9	232,0	288,9
Yakacaklar	215,9	292,6	285,0	319,7	315,3	337,4
Madenler	184,0	194,1	194,1	197,6	193,9	209,7
Dokuma maddeleri	158,2	189,6	188,0	249,6	194,4	339,4
Deriler	173,8	285,2	265,2	362,4	326,5	381,3
Sınai ve madeni yağlar	173,1	184,2	185,8	186,2	183,3	195,1
Kâğıtlar	137,1	154,6	154,6	155,0	154,6	155,2
Yapı malzemesi	166,1	187,4	183,9	206,9	189,5	209,3

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü.

TABLO : XIV
Geçinme İndeksleri

(1963 = 100)

	Yıllık		Ocak -Eylül		Eylül	
	1971	1972	1972	1973	1972	1973
A. Ankara geçinme indeksi, toplam.	180,7	208,3	204,3	235,8	211,7	254,6
Gıda	175,4	197,3	194,3	223,8	200,7	241,5
Ev kirası	—	—	—	—	—	—
Aydınlatma ve ısıtma	183,1	243,9	237,2	276,8	234,1	288,4
Giyim	199,2	232,4	230,1	251,3	231,4	274,9
Diğerleri	183,3	216,0	209,7	253,6	230,5	276,1
B. İstanbul geçinme indeksi, toplam.	185,2	213,7	210,6	236,4	220,3	255,2
Gıda	183,2	212,1	207,0	237,8	221,7	253,4
Ev kirası	—	—	—	—	—	—
Aydınlatma ve ısıtma	179,9	242,5	242,5	248,1	242,6	292,6
Giyim	182,2	229,3	228,7	226,7	199,2	253,4
Diğerleri				238,9	229,7	253,5

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü.

TABLO : XV
Gıda Maddeleri ve Yemler Grubu İndeksi
(1963 = 100)

	1971		1972		1973	
	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%
Ocak	154,1	+ 4,7	177,9	+ 2,3	199,2	+ 0,7
Şubat	155,2	+ 0,7	185,1	+ 4,0	214,6	+ 7,7
Mart	156,2	+ 0,6	185,0	— 0,1	216,4	+ 0,8
Nisan	159,1	+ 1,8	185,3	+ 0,2	217,1	+ 0,3
Mayıs	161,3	+ 1,4	187,7	+ 1,3	220,1	+ 1,4
Haziran	159,2	— 1,3	184,7	— 1,6	217,4	— 1,2
Temmuz	159,4	+ 0,1	182,3	— 1,3	220,4	+ 1,4
Ağustos	160,9	+ 0,9	184,8	+ 1,4	224,4	+ 1,8
Eylül	159,7	— 0,7	186,3	+ 0,8	229,3	+ 2,2
Ekim	165,2	+ 3,4	187,9	+ 0,9	237,9	+ 3,7
Kasım	168,8	+ 2,2	193,4	+ 2,9		
Aralık	173,9	+ 3,0	198,7	+ 2,7		
Yıllık	161,0	+14,2	185,4	+15,1		

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü.

TABLO : XVI
Toptan Eşya Fiatları Genel İndeksi
(1963 = 100)

	1971		1972		1973	
	Genel	%	Genel	%	Genel	%
Ocak	156,7	+ 4,3	189,0	+ 2,2	213,4	+ 0,7
Şubat	159,8	+ 2,0	195,2	+ 3,3	223,8	+ 4,9
Mart	161,1	+ 0,8	194,5	— 0,4	225,6	+ 0,8
Nisan	162,5	+ 0,9	194,6	+ 0,1	227,6	+ 0,9
Mayıs	164,8	+ 1,4	196,9	+ 1,2	230,7	+ 1,4
Haziran	163,8	— 0,6	198,0	— 0,6	231,6	+ 0,4
Temmuz	170,9	+ 4,3	201,1	+ 1,6	235,5	+ 1,7
Ağustos	172,6	+ 1,0	201,9	+ 0,4	240,9	+ 2,3
Eylül	172,4	— 0,1	203,4	+ 0,7	251,6	+ 4,4
Ekim	177,1	+ 2,7	204,5	+ 0,5	258,3	+ 2,7
Kasım	181,9	+ 2,7	209,5	+ 2,4		
Aralık	184,9	+ 1,6	212,4	+ 1,4		
Yıllık	168,9	+15,9	199,3	+18,0		

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü.

TABLO : XVII
Sanayi Ham Maddeleri ve Yarı Mamulleri Grubu İndeksi
(1963 = 100)

Karşılaştırmalı	1971		1972		1973	
	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%
Ocak	160,9	+ 3,5	207,6	+ 2,1	237,2	+ 0,7
Şubat	167,4	+ 4,0	212,1	+ 2,2	239,3	+ 0,9
Mart	168,3	+ 0,5	210,3	— 0,9	241,0	+ 0,7
Nisan	168,3	—	210,1	— 0,1	245,1	+ 1,7
Mayıs	170,6	+ 1,4	212,3	+ 1,0	248,5	+ 1,4
Haziran	171,5	+ 0,5	220,1	+ 3,7	255,3	+ 2,7
Temmuz	190,0	+ 10,8	232,6	+ 5,7	260,6	+ 2,1
Ağustos	192,2	+ 1,2	230,4	— 1,0	268,4	+ 3,0
Eylül	193,6	+ 0,7	232,0	+ 0,7	288,9	+ 7,6
Ekim	197,0	+ 1,7	322,2	+ 0,1	292,2	+ 1,1
Kasım	204,5	+ 3,8	236,5	+ 1,8		
Aralık	203,3	— 0,6	235,3	— 0,5		
Yıllık	182,1	+ 16,6	222,4	+ 22,2		

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü.

TABLO : XVIII
Ankara Geçinme İndeksi
(1963 = 100)

Karşılaştırmalı	1971		1972		1973	
	Genel	%	Genel	%	Genel	%
Ocak	162,8	+ 1,2	197,4	— 0,4	226,2	+ 1,3
Şubat	165,2	+ 1,5	198,9	+ 0,8	227,9	+ 0,8
Mart	164,9	— 0,2	199,9	+ 0,5	227,0	— 0,4
Nisan	164,9	—	200,2	+ 0,2	229,1	+ 0,9
Mayıs	171,7	+ 4,1	201,4	+ 0,6	232,2	+ 1,4
Haziran	177,4	+ 3,3	203,6	+ 1,1	239,2	+ 3,0
Temmuz	183,6	+ 3,5	211,8	+ 0,2	243,8	+ 1,0
Ağustos	190,0	+ 3,5	211,8	+ 0,2	243,8	+ 1,0
Eylül	195,0	+ 2,6	211,7	— 0,1	254,6	+ 4,4
Ekim	195,7	+ 0,4	217,4	+ 2,7	254,9	+ 0,1
Kasım	198,8	+ 1,6	222,2	+ 2,2		
Aralık	198,1	— 0,4	223,3	+ 0,5		
Yıllık	180,7	+ 21,8	208,3	+ 15,3		

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü.

TABLO : XIX
İstanbul Geçinme İndeksi

(1963 = 100)

	1971		1972		1973	
	Genel	%	Genel	%	Genel	%
Ocak	165,5	+ 0,5	201,8	— 0,1	226,5	+ 6,0
Şubat	169,5	+ 2,4	204,5	+ 0,1	228,0	+ 0,5
Mart	171,1	+ 0,9	204,7	+ 0,1	228,0	+ 0,2
Nisan	174,9	+ 2,2	205,3	+ 0,3	230,3	+ 1,0
Mayıs	176,5	+ 0,9	208,0	+ 1,3	234,2	+ 1,7
Haziran	179,6	+ 1,8	214,8	+ 3,3	240,7	+ 2,8
Temmuz	189,5	+ 5,5	217,5	+ 1,3	241,4	+ 0,3
Ağustos	194,4	+ 2,6	218,0	+ 0,2	244,1	+ 1,1
Eylül	196,7	+ 1,2	220,3	+ 1,1	255,2	+ 4,5
Ekim	200,3	+ 1,8	222,3	+ 0,9	261,5	+ 2,5
Kasım	202,3	+ 0,9	223,5	+ 0,5		
Aralık	202,0	— 0,2	224,2	+ 0,3		
Yıllık	185,2	+19,0	213,7	+15,4		

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü.